

KÂDİYÂNİLİK VE HATM-İ NÜBÜVVET ELEŐTİRİŐİ

Ömer FİDANBOY¹

ÖZET

Kâdiyânîlik, XIX. yüzyılın sonlarına doğru İslam dünyasının Batı karşısında ağır yenilgiler yaşadığı dönemde Mirza Gulâm Ahmed (v. 1908) tarafından Hindistan'ın Kâdiyân şehrinde ortaya çıkmış siyasi ve dini karakterli bir akımdır.

Gulam Ahmed'in görüşleri genel itibariyle İslam geleneğinde yer alan Mesihlik, Mehdilik ve peygamberlik üzerine şekillenmiştir. Bu konularda kendine has yorumlara sahiptir. Gulâm Ahmed, Müceddidlik ile başlayan iddialarını Mesihlik ve Mehdilikle devam ettirmiştir. Nitekim 1891 yılında açık bir şekilde Hz. Peygamber'e inen ayetler gibi kendisine de ayetler indiği ilan ederek maksadını ortaya koymuştur. Öte yandan Şiîlerle olan diyaloglarında kendisinin Hz. Ali olduğunu iddia etmiştir. Bununla sınırlı kalmayıp zaman zaman kendisinin ahir zamanda gelecek olan Kriřna olduğunu hatta daha da ileriye giderek Allah'ın kendisine; "Sen benim oğlumsun" dediğini öne sürmüştür.

Gulâm Ahmed'in liderliğini yaptığı Kadiyaniler, bir takım temel konularda Müslümanların genel inanç esaslarına muhalefet etmişlerdir. Muhalefet ettikleri hususlardan biri de nübüvvet meselesidir. Nübüvvet meselesinin en önemli ve tartışmalı konusu ise *hatm-i nübüvvet*'tir. Zira Kadiyanilere göre Peygamberlik sona ermeyip kıyamete kadar insanların ihtiyaçlarına binaen devam edecek müdevim bir müessesedir.

Hatm-i nübüvvet ile ilgili ortaya atılan bu görüşler, İslam'ın inanç bütünlüğü bakımından oldukça sıkıntılıdır. Zira İslam'ın birlik ve bütünlüğünü sağlayan en önemli ana unsurlardan biri *hatm-i nübüvvet* meselesidir. Ehl-i sünnet, Mu'tezile, Şîa ve Hâricî düşünürler *hatm-i nübüvvet* hususunda genel olarak fikir birliği içerisindedir. Bu inanç, özellikle Hz. Peygamber sonrası peygamberlik iddiasında bulunacakların iddialarını boşa çıkarmak adına oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kâdiyânîlik, Mirza Gulâm Ahmed, Nübüvvet, Hatm-i nübüvvet, Mehdilik.

¹ Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, omerfarukfidanboy@gmail.com

GİRİŞ

Kadiyanilerin ve kurucu liderleri Mirza Gulam Ahmed'in görüşleri genel itibariyle İslam geleneğinde yer alan Mesihlik, Mehdilik, vahiy ve Nebilik üzerine şekillenmiştir. Bu konularda kendine has yorumlara sahiptir. Çalışmamızda Gulam Ahmed'in kurucusu olduğu Kadiyaniliğin teolojik öğretileri arasında yer alan nübüvvet meselesinin önemli ve tartışmalı konularından biri olan Hatm-i nübüvvet hususunu inceledik. Ayrıca Ehl-i sünnetin bu hususta ki görüş ile delillerini ve buna karşın Kadiyanilerin iddialarının ispatında kullandıkları argümanları değerlendirdik.

Kādiyānî ve Kādiyānîlik

Kādiyānîlik, 19. Yüzyılda Hindistan bölgesinde anarşist fikirlerin zirve yaptığı, Doğu-Batı arasında kültür mücadelesinin çok çetin olduğu² ve İslam dünyasının Batı karşısında ağır yenilgiler yaşadığı bir dönemde Mirza Gulām Ahmed Kādiyānî tarafından Hindistan alt kıtasında kurulmuş dinî ve siyasî bir harekettir.³

Bu hareketin Kādiyānî diye isimlendirilmesi, Gulām Ahmed'in doğduğu Hindistan'nın Pencap eyaletinin Gurdāspūr bölgesindeki Kādiyān kasabasına nisbetendir.⁴

Gulām Ahmed, 1900 yılında yayımladığı bildiriyle Hz. Peygamber'in ismine işareten cemaatini Ahmediyye olarak ilân etmiştir. Gerek kendileri gerekse Batılılar bu adı kullanmışlardır. İslam âlimleri ise genellikle Kādiyāniyye ismini tercih etmiş ve yakın dönem mezhepler tarihi literatüründe daha çok bu isimle yer almıştır.⁵ Öte yandan Mirza Gulām Ahmed'in ailesine nisbeten bu cemaate Mirzāiyye de enmiştir.⁶

Günümüz Türkiye'sinde Kadiyaniler “Müslüman Ahmediye Cemaati” adı altında faaliyetlerini sürdürmektedirler. Pakistan dâhil toplamda 2 milyona yakın bir nüfusa sahiptirler.

Kādiyānîlik'le ilgili olarak müslümanlar ve hıristiyanlarca yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu reddiye mahiyetindedir. Bu çalışmalardan bazıları; Muhammed İkbāl'in (1877-1938) *İslam and Ahmadism*, Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin (1903-1979) *Mâ hiye'l-Kādiyāniyye*, Ebü'l-Hasan en-Nedvî'nin (1914-1999) *el-Kādiyānî ve'l-Kādiyāniyye*, İhsan İlâhî Zahîr'in (1945-1987) *Kadiyaniat*, Hasan İsâ Abdüzzâhir'in *el-Kādiyāniyye: Neş'etühâ ve te'tavvürühâ* gibi.

KĀDİYĀNĪLİKTE HATM-İ NÜBÜVVET

Gulam Ahmed, birçok konuda Ehl-i sünnet'in inanç esaslarına ters düşüp muhalefet etmiştir. Bu konulardan biri de Hatm-i nübüvvet meselesidir. Hatm-i nübüvvet Hz. peygamberin özelliklerinden biri olup sonradan peygamberlik iddiasında bulunacak ‘yalancı peygamberlerin’ önünü kesmek ve bu tür iddiaları çürütmek adına önemli bir vasıftır. Tarihte bu iddia ile ortaya çıkanlar daima hüsrana uğramıştır. el-Esved el-A'nsî, Tulayha el-Esedî ve Müseylemetü'l-Kezzab bu iddia da bulunanlar arasındadır.

Kadiyaniler ile Ehl-i sünnet arasında özellikle nübüvvet iddiası, küfür telakkisi ve kılıçla cihadı reddetmesi gibi hususlarda büyük farklar vardır. Onlar hakkında Ethem Ruhi Fığlalı'nın şu

² Ebü'l-Hasan Ali el-Hasanî en-Nedvî, *el- Kādiyānî ve'l- Kādiyāniyye Dirase ve Tahlîl*, ed-Daru's-Suûdiyye, Cidde, s.19; Galib b. Alî Âvâcî, *Fırakun Muasire Tentesibu ila'l-İslam ve Beyanu Mavkifi'l-İslam minha, el-Mektebetü'z-Zehbiyyetu'l-A'sriyye*, Cidde, ts. c.2, s. 744; Muhammed b. Abdulaziz b. Abdullah, *Fetâvâ İslamiyye li Ashabi'l-Fadileti'l-Ulema*, Daru'l-Vatan, Riyad, 1994; Ethem Ruhi Fığlalı, *Kādiyānîlik*, DİA., İstanbul 2001, c. 24, s. 137-139

³ Nedvî, *el- Kādiyānî ve'l- Kādiyāniyye*, s. 7; Âvâcî, *Fırakun Muasire Tentesibu ila'l-İslam* c.2, s. 747; Abdulkadir b. Muhammed Taha, *Eseru'l-Mileli ve'n-Nihal'il-Kadîme fi b'adi'l-firaki'l-müntesibi ila'l-İslam*, el-Camiatu'l-İslamiyye, Medine 2004, s. 65; en-Nedvetü'l-Âlemiyye li'ş-Şebabi'l-İslamî, *el-Mevsûatu'l-Müeyssere fi'l-Edyani ve'l-Mezahibi ve'l-Ahza'bi'l-Muasire*, Daru'n- Nedvetü'l-Âlemiyye, 1420, c.1, s. 416.

⁴ Âvâcî, *Fırakun Muasire Tentesibu ila'l-İslam*, c.2, s.744; en-Nedvetü'l-Âlemiyye, *el-Mevsûatu'l-Müeyssere*, c.1, s. 416; Fığlalı, *Kādiyānîlik*, DİA., İstanbul 2001, c. 24, s. 137-139.

⁵ Fığlalı, *Kādiyānîlik*, DİA., İstanbul 2001, c. 24, s. 137-139.

⁶ Âvâcî, *Fırakun Muasire Tentesibu ila'l-İslam*, c.2, s. 744; Muhammed Hüseyin, *Taifetu'l- Kādiyāniyye*, Daru'l-Yakîn-Daru'l-Kibleteyn, s. 21; Muhammed b. Abdulaziz b. Abdullah, *Fetâvâ İslamiyye li Ashabi'l-Fadileti'l-Ulema*, Daru'l-Vatan, Riyad, 1994, c.1, s.165; Mevlana Muhammed Ali, *The Ahmadiyya Movement: Tehrik-i Ahmadiyye*, trans. Muhammed Tufail, 2. bsk., Lahore, Ahmadiyya Anjuman Isha'at Islam, 1931, ss. 20-21; Karimullah Zirvi, *Welcome to Ahmadiyyat, the True Islam*, Surrey, Islam International Publications, 2010, ss. 222-214; Fığlalı, *Kādiyānîlik*, DİA., İstanbul 2001, c. 24, s. 137-139.

ifadesi dikkat çekicidir: “Kâdiyânîlik, İslam çemberinin dışına çıkmamış sayılsa bile, ileri sürdüğü görüşler ve özellikle ‘Hatm-i Nübüvvet’ anlayışı ile İslam dininin inanç bütünlüğü bakımından fevkalade tehlikeli ve bir o kadar da zararlı bir davranış içindedir; çünkü sıfatı ne olursa olsun, hangi anlayışı temsil ederse etsin, Hz. Muhammed (s.a.s.)’den sonra ‘nebevi vahye’ mazhar birinin gelemeyeceği inancı, İslam’ın birlik ve bütünlüğünü sağlayan tek ve vazgeçilmez esasıdır.”

Mirza Gulam Ahmed’in en fazla eleştirilen yönü peygamberlikle alakalı görüşleridir. Kadiyaniler, Peygamberliğin Hz. Muhammed ile son bulmayacağına, ihtiyaç halinde Allahın tekrar peygamber gönderebileceğine ve bu çerçevede Gulam Ahmed’in peygamber olduğuna inanmaktadırlar. Gulam Ahmed’e göre Sünnet ve Hadis’in, güvenilirliği olmayıp dinde otorite değildir. Bu sebeple Kur’an kifayet etmekte olup başka bir şeye ihtiyaç yoktur.⁷

Gulam Ahmed’in vefatının 6. yılında taraftarları Rebva grubu ve Lahor grubu olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

1) Rebva grubu; Bunlara Kadiyan Ahmedileri de denir. bu Kâdiyânîler, Gulâm Ahmed’in gerçek bir peygamber olduğunu savunanlardır

2) Lahor grubu; Bunlar ise Hz. Muhammed’in son peygamber olması sebebiyle Gulâm Ahmed’in gerçek manada peygamber olamayacağı, onun risaletinin mecazi olduğunu, müceddid yahut “mesih-i mev’ûd” ve mehdî olduğunu savunmuştur. Bu gurup Ehl-i sünnet’te daha yakın bir çizgide yer almaktadır.⁸

Kâdiyânîliğin her iki kolu da Pakistan Parlamentosu’nun 7 Eylül 1974 tarihinde aldığı kararla “İslâm dışı azınlık” olarak kabul edilmiştir. Böylelikle Pakistan’da yaşayan Kâdiyânîler faaliyetleri açısından ciddi biçimde kısıtlanmıştır. Bu sebeple Kâdiyânîler faaliyetlerini ağırlıklı olarak Avrupa, Asya, Amerika ve Afrika’da yürütmüşlerdir.⁹

Gün geçtikçe farklı fikirler ortaya atan Gulâm Ahmed, ilk olarak Muhammed Hüseyin el-Batalevî tarafından tekfir edilmiştir.¹⁰ Daha sonra Ehl-i sünnet’in geneli tarafından İslam dışı bir hareket olarak kabul edilmiştir.¹¹

Kadiyan hareketinin İngiliz ve Yahudilerle olan ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda meselenin özü anlaşılacaktır. Zira hatm-i nübüvvet iddialarıyla arzu ettikleri şey, ümmetin tek bir peygamber etrafında toplanmasına engel olup birliklerini imkânsız kılmak ve onları parçalamaktır. Bunu da Kadiyaniler ile kısmen başardılar. İlk önce başta İngilizler olmak üzere Batı’lı güçlerin sömürge faaliyetlerine engel olacak ‘cihad ruhunu’ yok etmeye ve Müslümanları pasif kılmaya gayret ettiler. Hatm-i nübüvveti inkâr etmekle yeni yeni oluşumlara zemin hazırlayarak ümmetin birleşmelerine engel olmaya çalıştılar.

Gulâm Ahmed’in hatmi nübüvveti inkar serüvenine gelince; 1868 yıllarında “vahiy” diye nitelendirdiği birtakım sesler duyduğunu ileri sürmüştür. 1876 yılından itibaren gazetelerde Hindular ve hıristiyanlara karşı yazılar yazmıştır. Hatta bunlara karşı 50 ciltlik bir reddiye yazacağını ilân etti. Berâhîn-i Ahmediyye adıyla Urduca kaleme alınan eserin 1884 yılına kadar dört cildi neşredildi. Eserin III ve IV. ciltlerde vahyin kesilmediğini ve Resûl-i Ekrem’e tam anlamıyla uyan bir kişinin peygamber olabileceğini ifade edilmiştir. Başlangıçta 50 cilt olacağı bildirilen Berâhîn-i Ahmediyye’nin 5. Ciltle beraber sona ermiştir. Kendisi, elli ile beş arasında sadece bir sıfır farkı olduğundan- verilen sözün de yerine getirildiği ifade edildi.

Gulâm Ahmed 1885 de kendisinin hicrî 14. yüzyılın müceddidi olduğunu ilân etti. 1888’de Luziyana’da, Allah’ın kendisine taraftarlarından biat almasını ve ayrı bir cemaat oluşturmasını emrettiğini bildirdi. Biraz daha ileri giderek 1891 yılında, kendisini hıristiyanların ve müslümanların

⁷ Ebu Turab Seyyid b. Hüseyin, **Wa Muhammedâ (İnne Şanieke Huve'l-Ebter)**, Daru'l-Âffanî, Mısır 2006, c.1, s. 618.

⁸ Muhammed Osman Ali, **Kadiyani Geleneğinin İki Temel Akımı Olarak Rebva Cemaati Ve Lahori Cemaati: Karşılaştırmalı Bir Analiz**, İstanbul 2016, s. 8.

⁹ Fığlalı, **Kâdiyânîlik**, DİA., İstanbul 2001, c. 24, s. 137-139.

¹⁰ Fığlalı, **Kâdiyânîlik**, DİA., İstanbul 2001, c. 24, s. 137-139.

¹¹ Miher Ali Şah, **Seyf-i Çiştîyâi**, Lahore, Printing Professional, 1998, s. 5; İhsan İlahi Zahir, **Mirzaiyyet or İslam**, 2. bs., Lahore, Idara Terjuman al-Sunnah, 1972, s. 10.

beklediği mesîh ve mehdî olduğunu söyledi.¹² Buna göre müslümanların beklediği mesîh ile mehdî aynı kişi olup bu da Gulâm Ahmed'dir. Gulâm Ahmed müceddidlikle başlayan iddialarını mesîhlik ve mehdîlikle devam ettirmiş, sonunda kendisinin yeni bir şeriat getirmeyen bir peygamber olduğunu ileri sürerek gerçek maksadını ortaya koymuştur.

Gulam Ahmed; "Ben Rabbimden bana verilen bir delil üzereyim. Rabbim, yaşadığımız yüzyıl yıl içinde dini yenilemem için beni seçti. Böylelikle haçı kırıp Hıristiyan ateşini söndüreğim. Ben beklenen Mesih ve Mehdî'yim. Allah benimle konuşup bana vahyetti."¹³ şeklindeki ifadesinden de anlaşıldığı üzere Gulam Ahmed kendisini hem Mehdî hem de Mesîh olarak görmekte olup ikisinin de aynı kişi olduğunu savunmuştur.¹⁴

1896'da Lahor'da Hindular tarafından düzenlenen dinler konferansına katıldı. Daha sonra İngiliz hükümetine bağlılığını dile getirip adalet ve iyilik yıldızı olarak gördüğü kraliçenin duacısı olduğunu açıklayan Tuĥfe-i Ķayşeriyye adlı eserini kaleme aldı.

1901 yılında Gulâm Ahmed Kurban bayramı namazında vermiş olduğu hutbe esnasında, kendisine bağlılığıyla bilinen Mevlevî Abdülkerîm onun hakkında "nebî" ve "resul" vasıflarını kullanmasına karşı çıkmayarak peygamber olduğunu kabul etmiştir. Böylelikle Hz. Peygamberin son peygamber olma inancını reddetmiştir.¹⁵

Gulam Ahmed لا إله إلا الله محمد رسول الله Tevhîd kelimesini değiştirmemiştir. Zira o, kendisinin bir adının da Muhammed olduğu gerekçesiyle buradaki kastedilenin kendisi olduğunu savunmuştur. "Kendim Peygamberin kişiliğini tüm yönleriyle benimsediğim için Hz. Muhammed'in yansıması oldum." Diyerek kendisi ile Hz. Muhammed'in aslında aynı şeyler olduğunu ve kelime-i tevhid de yeni bir değişime ihtiyaç olmadığını iddia etmiştir.¹⁶

Ona göre, Allah bütün peygamberlerin maneviyatını ek bir şahısta toplamak istemiştir. Bu iş için kendisini seçmiştir. Kendisi bütün peygamberlerden üstündür. "Ben Âdem'im, ben Şit'im, ben Nuh'um, ben İbrahim'im ben İshak'im, ben İsmail'im, ben Yakub'um, ben Yusuf'um, ben Musa'yım, ben Davud'um, ben İsa'yım ve ben Muhammed isminin mükemmel yansımasıyım, bu da benim Muhammed ve Ahmed'in gölgesi olduğum anlamına gelir."¹⁷ Hatta ileri giderek kendisinin Hz. Muhammed'den bile üstün olduğunu iddia etmiştir.¹⁸ Son olarak Allah'ın kendisine; أنت مني بمنزلة أوتدي أولادي "Sen benim oğlumsun" dediğini iddia ederek açık bir şekilde küfre girmiştir.¹⁹

Gulam, Fatiha suresinde sürekli okuduğumuz اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين أنعمت عليهم ayetinde kendilerine nimet verilenler الصالحين والشهداء والصديقين والأنبياء olduğuna göre onların yolunda gitmeli ve 'onlar gibi olunmalı' yani herkes peygamber olmalı, olabilmeli ve olmaya çalışmalıdır.

Öte yandan Kâdiyânîler aşağıdaki hadisleri iddialarını ispatlamak üzere delil olarak kullanmışlardır;

¹² Muhammad Osman Ali, **Kadiyani Geleneğinin İki Temel Akımı**, s. 6; Fıĥlalı, **Kâdiyânîlik**, DİA., İstanbul 2001, c. 24, s. 137-139.

¹³ Mirza Ghulam Ahmed Kâdiyânî, **Tevzih-i Maram; Ruhani Hazain**, 3 c., 5. bsk., Surrey, Islam International Publications Limited, 2009, s. 78; Âvâcî, **Fırakun Muasire Tentesibu ila'l-İslam**, c.2, s. 791; Muhammed b. Abdulaziz b. Abdullah, **Fetâvâ İslamiyye li Ashabi'l-Fadîleti'l-Ulema**, Daru'l-Vatan, Riyad, 1994, c.1, s.165.

¹⁴ Mustafa Öz, "İslam Dünyasında Ortaya Çıkan Senkretik Akımlar," Yaşayan Dünya Dinleri Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 467.

¹⁵ Fıĥlalı, **Kâdiyânîlik**, DİA., İstanbul 2001, c. 24, s. 137-139.

¹⁶ Âvâcî, **Fırakun Muasire Tentesibu ila'l-İslam**, c.2, s. 795.

¹⁷ Kâdiyânî, **Hakikat-ul Vahiy**, s. 76.

¹⁸ Âvâcî, **Fırakun Muasire Tentesibu ila'l-İslam**, c.2, s. 803; Abdulkadir b. Muhammed Taha, **Eseru'l-Mileli ve'n-Nihal'il-Kadîme**, s. 65; Muhammed b. Abdulaziz b. Abdullah, **Fetâvâ İslamiyye**, c.1, s.165.

¹⁹ Âvâcî, **Fırakun Muasire Tentesibu ila'l-İslam**, c.2, s. 804; Ebu Turab Seyyid b. Hüseyin, **Wa Muhammedâ**, c.1, s. 613.

“Ey ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِلْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ : " فَيَكُمُ النَّبُوءُ وَالْمَمْلَكَةُ Abbas, Peygamberlik ve yönetim sizdedir.”²⁰ Öncelikle bu hadis hadis zayıftır. Ayrıca nübüvvetin sona erdiğini bildiren onca sarih ayet ve hadisler mevcut iken bu tür zayıf hadisler ile akidevî meselelerde amel edilemez.

Ayrıca hadisten nübüvvetin devam edeceğine dair bir bilgi yoktur. Zira hadisten anlaşılan; Ey Abbas nasıl ki nübüvvet Haşimoğullarından oldu. Hilafet/yönetim de sizde olacaktır. Ayrıca ne Sahabeden ne de sonraki nesilden hiç kimsede böyle bir anlayış olmamıştır. Şayet böyle birşey var olsaydı kesinlikle tarihte örnekleri çok olurdu. Dolayısıyla Kadiyanilerin iddia ettiği gibi olsa ve Hadis sahih olsa yinede Kadiyaniler için anlamsız olacaktı. Zira Gulamın nesebi hakkında Hz. Fatıma'nın soyundan, Semerkantlı, Çinli, Moğol ve Farişi olduğuna dair farklı görüşler mevcuttur.²¹

“Alimler peygamberlerin varisleridir” hadisine gelince bu uydurma bir hadistir. Dolayısıyla bu hadis ile akidevî meselelerde amel edilmez. Ayrıca hiçbir âlim bu hadisten Gulam Ahmed'in anladığı manayı anlamamıştır. Zira hadiste “âlimler” diyor, “peygamberler” demiyor. Aynı zamanda hadiste علماء kelimesi cem'i olarak gelip u'mumî bir manası vardır. Yani bir tek kişiye has bir durum değildir. Dolayısıyla Gulam Ahmed'in bu hadisten murad edilmesi imkânsızdır. Buradaki bir diğer çelişki; hem Gulam Ahmed Hz. Peygamberden sonra peygamber gelebileceğini iddia ediyor hem de sonradan bunu sadece kendine tahsis ediyor.²²

KAYNAKÇA

ÂVÂCÎ, Galib b. Alî, **Fırakun Muasire Tentesibu ila'l-İslam ve Beyanu Mavkifi'l-İslam minha, el-Mektebetü'z-Zehbiyyetu'l-A'sriyye**, Cidde, ts.

EBU TURAB, Seyyid b. Hüseyin, **Wa Muhammedâ (İnne Şanieke Huve'l-Ebter)**, Daru'l-Âffanî, Mısır 2006.

EN-NEDVETÜ'L-ÂLEMİYYE Lİ'Ş-ŞEBABİ'L-İSLAMÎ, **el-Mevsûatu'l-Müeyssere fi'l-Edyani ve'l-Mezahibi ve'l-Ahzabi'l-Muasire**, Daru'n- Nedvetü'l-Âlemiyye, y.y., 1420.

EN-NEDVÎ, Ebû'l-Hasan Ali el-Hasanî, **el- Kâdiyânî ve'l- Kâdiyânîyye Dirase ve Tahlîl**, ed-Daru's-Suûdiyye, Cidde, ts.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, **Kâdiyânîlik**, DİA., İstanbul 2001, c. 24, s. 137-139.

İBN ABDULLAH, Muhammed b. Abdulaziz, **Fetâvâ İslamiyye li Ashabi'l-Fadîleti'l-Ulema**, Daru'l-Vatan, Riyad, 1994.

İBN MUHAMMED, Abdulkadir Taha, **Eseru'l-Mileli ve'n-Nihal'il-Kadîme fi b'adi'l-firaki'l-müntesibi ila'l-İslam**, el-Camiatu'l-İslamiyye, Medine 2004.

MEVLANA, Muhammed Ali, **The Ahmadiyya Movement: Tehrik-i Ahmadiyye**, trans. Muhammed Tufail, 2. bsk., Ahmadiyya Anjuman Isha'at Islam, Lahore, 1931.

MİHER ALİ ŞAH, **Seyf-i Çiştîyai**, Printing Professional, Lahore, 1998.

MİRZA GULAM, Ahmed Kâdiyânî, **Tevzih-i Maram; Ruhani Hazain**, 5. bsk., Islam International Publications Limited, Surrey 2009.

----- **Arba'in; Ruhani Hazain**, 4. bsk., Nazarat Ishaat, Zia-ul-Islam Press, Rabwah 2008.

----- **Nuh'un Gemisi** (çev. Muhammed Celal Şems), Surrey, 2008.

²⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî, **Müsned**, 12/60/9103; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, **Delailü'n-Nübüvet eş-Şemaîl**, 6/517;

²¹ Mirza Gulam Ahmed Kâdiyânî, **Arba'in; Ruhani Hazain**, 17 c., 4. bsk., Rabwah, Nazarat Ishaat, Zia-ul-Islam Press, 2008, s. 365; en-Nedvî, **el- Kâdiyânî ve'l- Kâdiyânîyye**, s.20; Âvâcî, **Fırakun Muasire Tentesibu ila'l-İslam**, c.2, s. 747; İhsan İlahî Zahîr, **el-Kâdiyânîyye Dirase ve Tahlîl**, s. 125, 126.

²² Mirza Gulam Ahmed, **Nuh'un Gemisi** (çev. Muhammed Celal Şems), Surrey 2008, s. 106; Fiğlalı, **Kâdiyânîlik**, DİA., İstanbul 2001, c. 24, s. 137-139.

MUHAMMED, Hüseyin, **Taifetu'l- Kādiyânîyye**, Daru'l-Yakîn-Daru'l-Kibleteyn, y.y., t.s.

MUHAMMED, Osman Ali, **Kadiyani Geleneğinin İki Temel Akımı Olarak Rebva Cemaati Ve Lahori Cemaati: Karşılaştırmalı Bir Analiz**, İstanbul 2016.

ÖZ, Mustafa, "**İslam Dünyasında Ortaya Çıkan Senkretik Akımlar**," Yaşayan Dünya Dinleri Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

ZAHİR, İhsan İlahi, **Mirzaiyyet or İslam**, 2. bs., Idara Terjuman al-Sunnah, Lahore, 1972.

ZİRVÎ, Kerimullah, **Welcome to Ahmadiyyat, the True Islam**, Islam International Publications, Surrey 2010.